

## ДІАГНОСТИКА ПЕДАГОГІЧНОГО РЕСУРСУ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

### DIAGNOSING THE PEDAGOGICAL RESOURCE OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

*У статті дана спроба теоретичного аналізу педагогічного ресурсу вчителів початкової школи. Зазначено, що він розпочинається з часу навчання в профільному закладі освіти на базі вже отриманих до цього моменту ресурсів особистісного розвитку. Суттєвим чинником процесу є професійна діяльність учителя, результатом якої є набуття професійного досвіду та педагогічної майстерності.*

*Потреба професійного прогресу вчителя виникає в освітньому закладі, діяльність якого характеризується режимом розвитку. Це дає змогу відстеження, фільтрації нових тенденцій, що забезпечує позитивні зміни в розвитку освіти й суспільства, продукування та засвоєння різноманітних інновацій, самобутніх підходів до процесу навчання, технологій, що вимагають постійної реалізації внутрішніх і зовнішніх професійно-педагогічних ресурсів, стають органічною складовою діяльності вчителя. Наявний ресурс (особистісного, інтелектуального, творчого порядку) детермінує успішність безперервного розвитку людини. Він розглядається дослідниками, як правило, в межах дійсності як динамічна властивість особистості, що характеризується сукупністю її ключових ознак, за рахунок яких досягається можливість оцінки явних і латентних станів потенціалу.*

*Усебічне вивчення цього процесу дозволить визначити місце ресурсу людини, її можливостей в освітньому просторі, ролі вчителя в організації і реалізації професійної діяльності, оскільки від ступеня якості педагогічного ресурсу та здатності максимально його реалізувати буде залежати конструкт відносин усіх суб'єктів освіти, ефективність педагогічної діяльності взагалі. Організація системи сертифікації та кваліфікації буде обумовлювати також рівень знань і здібностей учителів, розробляти нові та адекватно застосовувати відомі педагогічні методи діагностики вдосконалення особистості та рівня підготовленості учнів, що дасть можливість створення науково-педагогічної спільноту системи результатів освітнього процесу з позицій їх валідності та визнання.*

**Ключові слова:** властивість, учитель, методика, педагогічна діагностика, початкові класи, процес, ресурс.

*The article deals with the attempt to analyze theoretical pedagogical resource of primary school teachers. It is stated that it starts from the time of studying at a specialized educational institution on the basis of the already obtained personal development resources by that moment. A significant factor in this process is teacher's professional activity, the result of which is the acquisition of professional experience and pedagogical skills.*

*The need for teacher's professional advancement arises in an educational institution whose activity is characterized by a mode of development. It enables tracking, filtering the new trends, providing positive changes in the development of education and society, production and application of various innovations, distinctive approaches to the learning process, technologies that require constant realization of internal and external professional and pedagogical resources, become an organic component of teacher's activity. The available resource (personal, intellectual, creative) determines the success of continuous human development. It is considered by researchers, as a rule, within the limits of reality, as a dynamic peculiarity of the individual, characterized by the totality of its key features, through which the ability to evaluate explicit and latent states of potential is achieved.*

*A comprehensive study of this process will determine the importance of human resource, his / her opportunities in the educational space, the function of a teacher in the organization and implementation of professional activity, because the degree, quality of pedagogical resource and the ability to maximize it will depend on the construct of all education subject's relations, the effectiveness of pedagogical activity in general. The organization of the certification and qualification system will also determine the level of teachers' knowledge and abilities, develop new methods and adequately apply already known pedagogical methods of the personality improvement diagnostics and the level of pupils' readiness, which will make it possible to create the educational process results system by a scientific and pedagogical community.*

**Key words:** feature, teacher, methodology, pedagogical diagnostics, primary school, process, resource.

УДК 378.2.31:52

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/22-1.21>

**Бірюк Л.Я.,**

докт. пед. наук,  
завідувач кафедри педагогіки  
і психології початкової освіти  
Глухівського національного  
педагогічного університету  
імені Олександра Довженка

**Пішун С.Г.,**

канд. пед. наук,  
доцент кафедри педагогіки і психології  
початкової освіти  
Глухівського національного  
педагогічного університету  
імені Олександра Довженка

**Постановка проблеми** в загальному вигляді. Проведений аналіз наукових робіт щодо діагностики педагогічного ресурсу вчителів початкової школи свідчить про те, що значна частина досліджень, до назви яких входить слово «ресурс», розглядає його не з позицій можливого, не повністю реалізованого, неявного, тобто в його точному науковому розумінні, скільки реально існуючого. На сьогодні жодної валідної й надійної методики, призначеної для виявлення ресурсу, його оцінювання та вирішення завдання, фундаментально

не запропоновано. Напевно, це пов'язано з тим, що оцінка ресурсу як імпліцитного або такого, що проявляється в діяльності людини, методично не обґрунтована.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Сьогодні активно розробляється концепція людського потенціалу, яка за останнє десятиліття досліджується в ряді самостійних теоретичних концепцій, зокрема:

– ресурсів особистості (Р. Лазарус, С. Хобфолл, К.О. Абульханова, Л.І. Анциферова, В.О. Бодров,

Н.Є. Водоп'янова, Т.В. Корнілова, Л.В. Куликов, К.К. Муздибаєв);

– особистісного потенціалу (І.В. Байєр, А.О. Деркач, І.М. Дроздов, К.В. Дьячкова, В.Г. Зазін, О.М. Зубова, В.М. Маркін, О.П. Ходаєва);

– особистісно-професійного потенціалу (Б.В. Астаф'єв, В.В. Ігнатова, В.М. Марков, І.Е. Ярмакєєв);

– творчого потенціалу (М.О. Блох, Н.А. Ваганова, Ю.А. Гулько, В.В. Клименко, В.О. Моляко, І.М. Поклад, Г.С. Полякова, Т.М. Третьак);

– інноваційного потенціалу (М.А. Бендіков, Н.В. Васіна, В.П. Горшенін, К.О. Лега, С.М. Маслов);

– інтелектуального потенціалу (Б.Г. Ананьєв, Д.В. Зубов) [3, с. 434].

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Практично всі діагностичні методи, що застосовувалися в педагогіці, педагогічній психології до теперішнього часу були орієнтовані на оцінювання актуального в особистості й діяльності вчителя, а наявність та існування ресурсу затверджувалася і обговорювалася переважно на рівні теорії. Водночас визнавалася необхідність його оцінки поряд з актуальним у діяльності людини і, більш того, висловлювалися певні ідеї щодо того, як можна було б підійти до виявлення і оцінки потенціалу вчителя. Констатація цього факту вимагає уточнення поняття «ресурс», розмежування його з реальним або реалізованим як в особистісному, так і в діяльнісному спектрі вчителя.

**Мета статті.** Розкриття й теоретичне обґрунтування основних напрямків діагностичної діяльності вчителя початкової школи в системі освітніх відносин.

**Виклад основного матеріалу.** Педагогічний потенціал формується в процесі «перетворення» задатків у педагогічні здібності, що можуть проявлятися більш-менш успішно залежно від різних умов і факторів. Полівалентність терміну «педагогічний потенціал», що використовується для опису об'єктів різного роду, зумовила утворення цілої низки термінів, що, з одного боку, синонімічні до нього, а з іншого – уточнювальні, які більш чітко детермінують його понятійне наповнення, такі, як «професійний педагогічний потенціал», «професійно-педагогічний потенціал учителя». Вважається, що поняття «педагогічний потенціал» було введено психологом О.М. Боднаром. З його позицій воно розглядається як складне комплексне поняття, під яким зазвичай розуміють здатність і синтез певних особистісних якостей і властивостей людини, що забезпечують ефективність педагогічної діяльності. У цьому сенсі педагогічний ресурс корелює з особистісним (людським) потенціалом, визначаючи успішність (або потенційну успішність) індивіда в різних галузях діяльності, що здійснюються, або, можливо, відбудуться в контексті життя в цілому.

Педагогічна діагностика – це система якісних і кількісних характеристик ефективності функціонування й тенденцій саморозвитку освітньої системи, що включає в себе її цілі, зміст, форми й методи, дидактичні та технічні засоби, умови й результати навчання, виховання та саморозвитку особистості й колективу. Таким чином, проблемне поле педагогічної діагностики значно ширше, ніж традиційна оцінка знань, умінь і навіть особистісних якостей тих, хто навчається [1, с. 308–315]. Педагогічний ресурс як явище має не статичний, а динамічний характер, він формується і безперервно змінюється в процесі життєдіяльності вчителя, як і його особистість в цілому, разом з тим означені зміни можуть надавати ресурсу як позитивний характер розвитку, так і навпаки – деградації. Потенціал особистості є системним та ієрархічним утворенням. З.Ф. Сіверс зазначає, що потенціал особистості може мати творчу або руйнівну спрямованість. Оскільки людина зажди перебуває на різних щаблях поступу до більш високих рівнів свого розвитку, то доцільно оцінювати не тільки її наявний потенціал, але й різницю потенціалів різних рівнів, тобто резерв або ресурс [6, с. 49].

У найзагальнішому уявленні педагогічний ресурс учителя позначає сукупність можливостей людини, яка займається педагогічною діяльністю. Однак специфіка поняття «педагогічний ресурс» полягає в тому, що воно дозволяє розглядати можливості вчителя не з позиції їх формування та перспектив розвитку, оскільки концентрує в собі наступні аспекти:

– минуле – як сукупність якостей і властивостей, накопичених людиною в процесі особистісного й професійного розвитку;

– теперішнє – як актуалізація можливостей та їх застосування в професійно-педагогічній діяльності;

– майбутнє – як тенденції майбутнього професійного та особистісного розвитку [4, с. 1–2],

Типовою ознакою діагностичного процесу в освітньому просторі є педагогічна діяльність, що має за мету вдосконалення особистості учня-початківця, його індивідуальний розвиток і суб'єктне формування. Характерна риса діагностування – виявлення, урахування, відстеження тих змін, які відбуваються, або, можливо, відбудуться в педагогічному процесі, що дає можливість сформулювати дефініцію діагностичної діяльності педагога. Це – органічна складова професійної діяльності, що спрямована на детекцію дійсного стану, специфічних особливостей і змін, які не тільки відбуваються між учасниками й у самому процесі соціально-педагогічної взаємодії, а також прогнозує перспективні траєкторії цих змін.

Основні об'єкти педагогічної діагностики:

– вихованість і освіченість особистості, сформованість інтегрованих якостей;

- поведінка й діяльність вихованців;
- різноманітність впливу зовнішнього середовища;
- можливості й особливості сімейного, загальношкільного й класного колективів, їх педагогічна характеристика;

– зміст і ефективність педагогічної діяльності [5].

Відповідаючи в загальній формі на питання про те, чим діагностика потенційного, ресурсного відрізняється від діагностики реального, можна припустити наступне. У цьому процесі діагностику реального можна спостерігати й оцінювати прямо або опосередковано через об'єктивні чи суб'єктивні, функціонально пов'язані з ним ознаки. Діагностику ресурсу як особистості, так і її діяльності в ролі вчителя таким чином проводити не можна, оскільки ресурс як вираження потенційного об'єктивно не існує й не володіє будь-якими виявленими ознаками, що свідчать про його наявність. Отже, про потенційне можна судити тільки опосередковано, оцінювати тільки гіпотетично, констатуючи його об'єктивне існування і розвиток тільки тоді, коли відповідна гіпотеза про його наявність експериментально підтвердиться.

Відповідно до вищезазначеного можемо припустити, що засоби діагностики педагогічного потенціалу вчителя можуть включати в себе наступні методичні кластери:

1. Сукупність методик, за допомогою яких можна визначити ті властивості, що є в учителя, корисні в навчальному процесі, але які чомусь в професійній діяльності не застосовуються.

Базисом такого угруповання можуть слугувати наступні міркування: педагогічний ресурс, що є в учителя, але не виявляється в професійній діяльності, можна буде опанувати через інші види діяльності. Вони не обов'язково мають бути безпосередньо пов'язані з навчально-виховним процесом дітей молодшого шкільного віку. Проте ці властивості треба буде проаналізувати, визначити ступінь їх корисності в подальшій діяльності, порівняти ступінь успішності в процесі їх реалізації в педагогічній та інших видах діяльності. Якщо результатом такого порівняння стане відповідність властивостей, що успішно реалізуються не тільки в педагогічній, а й в інших видах діяльності, і є необхідними для ефективної роботи з дітьми, то це може стати підґрунтям висновку про те, що зазначені властивості повинні увійти до складових компонентів педагогічного ресурсу вчителя.

2. Сукупність методик, за допомогою яких можна визначити ті властивості, які є в учителя, корисні в навчальному процесі, застосовуються, але на цей час самі по собі ще слабо розвинені.

Базисом практичного застосування цієї групи методів є наступні ключові аспекти. На першому етапі визначаються педагогічні властивості вчителя, які повною мірою мають свій прояв у його

професійній діяльності. Наступним етапом є оцінка рівня їх розвитку відповідного вчителя. Якщо вони виявляються недостатньо розвиненими, то включаються до складу його педагогічного ресурсу для подальшого удосконалення.

3. Сукупність методик, за допомогою яких можна визначити ті властивості особистості, які в діяльності вчителя відсутні, проте процес сформованості їх може бути реалізований у найближчій перспективі.

Застосування цієї групи методик призначене для виявлення тих суб'єктивних чи об'єктивних факторів, що в цей момент заважають учителю продуктивно здійснювати його професійну діяльність, проте необхідні для неї. Характеризується наступними діями: складання професіограми вчителя; проведення психолого-педагогічної діагностики вчителя на предмет наявності властивостей, що зазначені в професіограмі; констатація тих властивостей, які у фахівця на цей момент або ж відсутні, або дуже слабо розвинені. Такі властивості також повинні включатися в його педагогічний ресурс.

Останнім часом поле діяльності педагогічної діагностики суттєво розширюється, вона стає все більш поліфункціональною, включає в себе такі функції як аналітична, оцінювальна, функція контролю, корекційна, орієнтаційна, інформаційна, функції мотивації і стимулювання.

Аналітична функція – це психолого-педагогічний аналіз освітнього процесу на всіх рівнях його структурної організації як педагогічної системи. На відміну від контролюючої функції, спрямованої лише на виявлення недоліків, аналітична виявляє причинно-наслідкові зв'язки в навчально-виховному процесі між умовами й результатами навчання.

Власне, діагностична функція – це психолого-педагогічне вивчення засвоєних знань, вихованості й розвитку учня, а також рівня професійної компетентності вчителя.

Функція контролю – це функція, за допомогою якої педагогічна діагностика дозволяє проводити оперативний контроль за процесом навчання та виховання учнів, оскільки містить інформацію про його стан.

Оцінювальна функція – це якісна й кількісна оцінка якості адміністрації школи, кожного вчителя і кожного учня.

Корекційна функція – це дидактична корекція навчально-виховного процесу й психолого-педагогічна корекція власної активності вчителя в сторону саморозвитку. Слід пам'ятати й ураховувати, що вся система позитивних тенденцій-цінностей міститься не поза вчителем, а в ньому самому.

Орієнтуюча функція – це орієнтація педагогічного колективу на вирішення цілей і задач школи й на усунення недоліків, що мають місце в житті педагогічного колективу та окремих учителів.

Інформаційна функція – це постійне інформування всіх учасників педагогічного процесу про результати педагогічної діагностики.

Функція мотивації та стимулювання – це функція, за допомогою якої педагогічна діагностика дозволяє проводити диференційовану оплату праці, більш адекватно використовувати зовнішні стимули, підвищує рівень особистої мотивації [2].

Результатом завершення процесу діагностування педагогічного ресурсу вчителя початкових класів має стати розробка індивідуального плану формування, розвитку й практичного використання цього ресурсу.

**Висновки.** Отже, педагогічна діагностика є стрижневою частиною професійної діяльності вчителя в освітньому процесі учнів початкової школи. Не заперечуючи її загального значення, можна окреслити напрямки цього процесу – аналіз, вибір, вибудовування та супровід освітньої траєкторії учня. Для майбутнього фахівця педагогічна діагностика виконує функцію педагогічного ескорту в освітньо-виховному просторі, дає можливість самостійного вибору своїх відносин і побудови освітнього шляху. Для вчителя початкових класів у професійно-педагогічній практиці діагностика спрямована на прогнозування як власного потенціалу, так і труднощів, з якими стикаються вихованці в системі соціально-побутових та освітніх відносин; у предметній сфері процесу навчання; у своєчасній допомозі на шляху подолання різноманітних ситуацій освітнього процесу в початковій школі.

Педагогічна діагностика також відіграє значну роль в оцінці й контролі практичних результатів, реалізації освітніх програм. Вона дозволяє об'єктивно оцінювати, аналізувати, порівнювати різні освітні результати студентів з огляду на специфіку різних педагогічних технологій.

Особлива цінність такої діагностики полягає ще й у тому, що вона спрямована на вивчення й дослідження змін в особистості того, хто навчається; на пошук комфортних і сприятливих умов для формування його особистості як суб'єкта освітнього процесу. Діагностика повинна охоплювати досвід, перспективи, можливості, здібності учня, правильно орієнтувати його в умовах сучасного освітнього процесу. Тому серйозним показником успішної професійної діяльності педагога виступає здатність і вміння здійснювати діагностичну діяльність в освітньому процесі, що включає як

вивчення внутрішнього світу того, хто навчається, так і зовнішні обставини життя студентів.

Застосування діагностики в професійній діяльності педагога передбачає систематизацію всіх етапів процесу діагностики, облік специфічних особливостей освітнього процесу, вимоги й умови щодо поведінки кожного етапу діагностики, професіоналізм педагога. Тобто педагогічна діагностика представляє систему методів і засобів аналізу професійного рівня вчителя, передбачає визначення фактичних досягнень учителя та чинників, що гальмують його розвиток у професії. Для педагогічної діагностики професійного ресурсу характерна монолітність сутності, змісту та функцій, що створюють підґрунтя для справжнього розвитку особистості педагога.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що професійний ресурс (потенціал) учителя – це складне динамічне особистісне утворення, в основі якого інтеграція сукупності внутрішніх особистісних можливостей людини (потреби, здібності, ціннісні орієнтації, установки, особистісні якості, знання, уміння, навички тощо), які за певних зовнішніх умов можуть мати прояв у діяльності як усвідомлені дії в ситуаціях професійного вибору.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Андреев В.И. Педагогика : учебный курс для творческого саморазвития. Казань : Центр инновационных технологий, 2003. 608 с.
2. Експериментальна модель процесу формування організаційної компетентності майбутніх учителів. URL: [http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog\\_editions\\_e-magazine\\_pedagogical\\_science\\_vypuski\\_n3\\_2010\\_st\\_20/?print](http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_vypuski_n3_2010_st_20/?print) (дата звернення: 27.01.2020).
3. Назарук Н.В. Професійний потенціал учителя як засіб самореалізації у педагогічній діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2012. Вип. 2 (2). С. 433–442.
4. Никитина Е.Ю. Организационно-педагогические условия развития гражданской позиции будущего учителя. *Вестник Челябинского государственного педагогического университета*. Челябинск. 2010. № 2. С. 171–183.
5. Педагогічна діагностика. Методичні рекомендації. URL: [ua.convdocs.org/docs/index-152936.html](http://ua.convdocs.org/docs/index-152936.html) (дата звернення: 28.01.2020).
6. Сіверс З.Ф. Феномен творчості як базова складова акмеологічного розвитку особистості. *Освіта і управління*. 2008. Т. 11. № 1. С. 47–55.